

תוכן העניינים

- 11 פתח דבר
- 13 מבוא
(1) מבוא כללי 13; (2) הזיקה שבין תוכן וצורה 17; (3) שיטת הדיון בשירת אבן גבירול 19
- 22 פרק א: המרכיבים הצורניים של התבניות
(1) פתיחה 22; (2) הטור והמחרוזת 23; (3) מלות קבע 26;
(4) המשקלים 27
- 33 שער ראשון: פיוטים בנויים מטורים
- 35 פרק ב: פיוטים בעלי טורים חד-צלעיים
(1) פתיחה 35; (2) התבניות 36; (3) תבניות חריגות 40
- 44 פרק ג: פיוטים בעלי טורים דו-צלעיים
(1) מבוא 44; (2) פיוטי החוליה הראשונה של הקדושתא 46;
(3) המאורות 48; (4) פיוטי הגמר 50; (5) פיוטים בפרוזה מחוזות 53; נספח: השוואה בין שני וידויים 60
- 62 פרק ד: המשולשים
(1) פתיחה 62; (2) התוכחה 64; (3) העבודה הקטנה 69;
(4) מסתג'אב בתבנית משולש 71; (5) סליחה בתבנית משולש 73
- 75 פרק ה: המרובעים
(1) פתיחה 75; (2) התקיעות 75; (3) פיוטי מי כמכה 83;
(4) משלש בתבנית מרובע 88; (5) מרובעים מכתמיים 91;
(6) מרובע בחריזה מתחלפת 94; (7) צורות מעבר 95
- 101 שער שני: פיוטים סטרופיים
- 103 פרק ו: פיוטים סטרופיים בעלי מלות קבע סופיות ללא רפרין
(1) פתיחה 103; (2) פיוטי החוליה הראשונה של הקדושתא 105;
(3) פיוטי מי כמכה 109; (4) הזולת 118; (5) פתיחה 122;
(6) הפיוט 'שדודים נדודים תקבץ' 124

- 127 **פרק ז: פיוטים סטרופיים בעלי חריזה משתנה**
 (1) פתיחה 127; (2) הרשות לסדר העבודה 127; (3) פזמון לתקיעות 130; (4) מי כמכה 133; (5) גאולה 134; (6) תוכחה על מלת סמל 136; (7) פתיחה למשפטים 139
- 142 **פרק ח: פיוטים סטרופיים מיוסדים על מלת סמל**
 (1) פתיחה 142; (2) פיוטי תיבות במתכונת של מסתגיאב 146; (3) המסתגיאבים 151; (4) פתיחות ורשויות מיוסדות על מלת סמל 153; (5) סיכום 156
- 158 **פרק ט: פיוטים מעין אזוריים ללא סטרופת פתיחה**
 (1) פתיחה 158; (2) הגאולות 160; (3) פיוטים שאינם גאולות 164; (4) המשקל 167; (5) האזורים 171
- 174 **פרק י: פיוטים מעין אזוריים בעלי סטרופת פתיחה**
 (1) פתיחה 174; (2) טיבה של הסליחה הגבירולית 175; (3) מלות קבע 177; (4) סטרופת פתיחה כרפרין מורחב 179; (5) המשקל 181; (6) נוסחאות קבע 183; (7) חריזה כפולה 187; (8) חריזה מסורגת 189; (9) אזורים מקראיים 191; (10) פיוטים חריגים 192; (11) הקינה 'שומרון קול תחן' 193
- 195 **פרק יא: פיוטים בעלי חריזה משולשת**
 (1) פתיחה 195; (2) סטרופת הפתיחה 196; (3) תבניות טרומיות 197; (4) הגורמים להתהוות התבנית 202; נספח: סוגי תקבולות המצויים בפיוטים בעלי חריזה משולשת 209
- 211 **שער שלישי: פיוטים נתונים במסגרת**
- 213 **פרק יב: פיוטי תיבות**
 (1) מבוא 213; (2) תבנית 'טור ופסוק' 218; (3) תבנית השינון — נוסח א 223; (4) תבנית השינון — נוסח ב 225; (5) תבנית השינון — נוסח ג 228; (6) התבנית הרפרינית — דפוס א 232; (7) התבנית הרפרינית — דפוס ב 234; (8) התבנית הרפרינית — דפוס ג 237; (9) הפיוט 'אתה אל קדם' 240; נספח א: בעיות בנוסח של הפיוט 'מי שליט' 241; נספח ב: בעיות בייחוסו של הפיוט 'אתה אל קדם' 243
- 245 **פרק יג: פיוטים אחרים בעלי מלות קבע תחיליות**
- 250 **פרק יד: פיוטים במערך צפוף**
 (1) פתיחה 250; (2) הסילוקים של הקדושתאות 251; (3) הסילוק לסדר העבודה 255; (4) הפיוטים שלאחר העבודה 257; (5) העסטרייטא והפתיחה המקראית 261

- 265 פרק טו: פיוטי מסגרת
 (1) פתיחה 265; (2) מסגרות הדוקות 266; (3) סדר טל 271;
 (4) מסגרות רופפות 273; (5) הנשמתיים 276; נספח: שיטת
 השקילה בפיוטי מסגרת 282
- 283 שער רביעי: פיוטים חדישים
- 285 פרק טז: שירי איזור
 (1) פתיחה 285; (2) הפיוטים הטרומ־אזוריים 287; (3) שירי
 איזור — תכונות כלליות 295; (4) צורות של ז'גל 298;
 (5) שירי איזור סדירים 299; (6) שירי איזור משוכללים 301;
 (7) הרשות לברכו 'שחק וכל המון' 305; (8) הפסוק בשירי
 האיזור 308
- 309 פרק יז: פיוטים במשקל הכמותי הקלאסי
 (1) מבוא 309; (2) המשקלים 313; (3) הגאולות 319;
 (4) שירי הפרט 322; (5) תכנים 327; (4) התוכחות 330
- 333 שער חמישי: פיוטים מונומנטליים
- 335 פרק יח: סדר העבודה
- 344 פרק יט: האזהרות
 (1) פתיחה 344; (2) האזהרות הבלתי שקולות 344;
 (3) האזהרת במשקל הכמותי 351
- 359 פרק כ: כתר מלכות
 (1) פתיחה 359; (2) הגדרות 360; (3) הכלים הספרותיים
 361; (4) החלק הראשון 368; (5) החלק השני 370; (6) החלק
 השלישי 376
- 380 ביבליוגרפיה
- 386 מפתח השמות
- 388 מפתח העניינים
- 391 מפתח השירים
- 401 פיוטים שייחוסם מסופק, והמקומות בהם נידונו

פתח דבר

הספר שלפנינו מבוסס על עבודת דוקטור שהוגשה לאוניברסיטה העברית בירושלים, ושנכתבה בהדרכת הפרופסור אהרן מירסקי. היעד העיקרי של העבודה היה לברר את דרכי השירה של ר' שלמה אבן גבירול. לחשיפת שיטתו הפרוזודית נועדה חשיבות מיוחדת, הואיל ואבן גבירול נחשב לאבי האסכולה הספרדית של שירת הקודש, ושיטתו שימשה נר לרגלי כל הבאים אחריו. והנה, במרוצת העבודה ההיא התברר כי חידושי הפייטן בתחום הצורני קשורים קשר הדוק עם תכני השירים, ואין כל אפשרות להבין את דרכי שירתו ללא התעמקות בתכנים השונים ובהשפעתן על העיצוב התבניתי. בספר שלפנינו הועתק אפוא הדגש הבלעדי מן ההיבט הצורני, והוסט אל שני ההיבטים, הצורני והתוכני, במידה שווה. כתוצאה מכך התגלתה ונתלכנה הזיקה ההדדית הקיימת בין תוכן וצורה, והתברר כיצד השפיעו התכנים על עיצוב התבניות ועל בחירתן, וכיצד שינו התבניות את אופיין ודרך מסירתם של התכנים.

הספר נועד לחוקרים, לתלמידים, לחובבי פייטנות ימי הביניים ולמעריצי שירת ר' שלמה אבן גבירול. יש לציין, כי כדי לאשש את העקרונות הספרותיים שנתגבשו במחקרנו, לא היה מנוס מלהיכנס מפעם לפעם לפרטי פרטים, הן באשר למובנם הנכון של הטקסטים, והן באשר לנוסחם המדויק ושאלת ייחוסם למשוררנו. בירורים מסוג זה נערכו במידת האפשר בהערות ובנספחים, כדי לא להכביד על הקריאה השוטפת. עם זאת בירורים שנראו לי מהותיים נכללו בטקסט, מתוך תקווה שהקורא יידע לדלג על שקלא וטריא שמטרתה לאשש את הכללים, ויתרכז בעיקר במסקנות, דהיינו בכללים עצמם. יש לזכור כי קביעת כללים פרוזודיים מתוך חומר מצומצם יחסית עלולה להיתקל בספקות מצד הבקיאים בדבר. כדי לקדם שאלות וערעורים, ראיתי חובה להיכנס לעתים לעובי הקורה כדי לבסס עמדות, ועם הקורא הסבלני הסליחה.

בדרך כלל לא צורף ביאור מפורט לקטעי השירה שהובאו, היות שרוב השירים הועתקו מספרו המצויין של ד"ר דב ירדן ז"ל, 'שירי הקדש לרבי שלמה אבן גבירול', המשופע בביאורים ובציוני מקורות מפורטים.

בצד עצם העיון בדרכי השירה ובהשפעה ההדדית שבין תוכן וצורה, הושם דגש רב על היבט נוסף שנתגלה גם הוא במרוצת העבודה, ואשר נראה לי כסוד קסמה של שירת הקודש של משוררנו. זו הנעימה הערכה וההרמונית, המתלווית אל הטקסט כמסויקה זכה וצלולה. על יסודותיה ומרכיביה של זו הוסבה תשומת הלב בכל שלבי החיבור. ואמנם, הבלטת תכונה זו היתה לי כעין מילוי חובה כלפי משורר זה, שזכות גדולה נפלה בחלקי, לחקור את דרך שירתו בקודש.

חיבור זה לא היה יכול להתבצע ללא עזרתם הפעילה והנדיבה של רבים, שסייעו בידי. בראש וראשונה עלי להודות למדריכי, הפרופסור מירסקי, שמלבד הפיקוח וההדרכה שהעניק לי, תרם רבות לטהר את העבודה מכל סייגים לשוניים וסגנוניים, מנע דיונים מיותרים והראה את הדרך להצגת החומר בצורה נאותה וקבילה. כמו כן הוא אשר שכנעני ועודדני וישר את המסילה לעיבוד עבודת הדוקטור לספר קריא ופתוח לקהל הרחב.

תודה מיוחדת לפרופסור עזרא פליישר, שהואיל בטובו להעמיד לרשותי את כרטסת כל שירי אבן אביתור, אותם העתיק מכתבי־יד שטרם יצאו לאור. לולא עזרתו זו, ספק אם היה ערך לבדיקת שיטת רשב"ג, שהתבססה במידה ניכרת על יצירת אבן אביתור. ולא עוד, אלא כל חידושי הנועזים והמקוריים של אבן גבירול לא היו יכולים לזכות להבנה ולהכרה נאותה אלא על רקע, ובהשוואה לשירתו של אבן אביתור. זו שימשה אמנם כבסיס, אך לא הגיעה, אף לא התקרבה אל רמת השכלול של שירת אבן גבירול. בנוסף לכך שמעתי מפי פרופסור פליישר הערות מלומדות, שהאירו פינות חשובות ביצירות שני המשוררים. תודה מגיעה גם לפרופסור יוסף יהלום, שהביע את דעתו על כמה עניינים חשובים והניעני להרחיב את הדיון בכמה סוגיות. בהקשר זה עלי להתנצל אם לא קיבלתי את כל עצותיהם של שני מלומדים אלה. סבור הייתי שגם אם דעתם עדיפה על דעתי, הרי מוטב להעמיד את הערכותי לוויכוח ולעיון מצד הקוראים, מאשר להעלימן ולמנוע כל התמודדות אתן. תודה לפרופסור אפרים חזן, שקרא את כתב־היד בעין בוחנת, הנחני בעצותיו ונענה לפנייתי בכל עת.

תודה להוצאת מאגנס, שראתה את חיבורי ראוי והולם את מטרותיה, ובמיוחד למר דן בנוביץ ששקד על כתב־היד בהתמדה ראויה להערצה, והשקיע ממיטב זמנו ומרצו לנפוחו מכל רוב. אני מודה לקרן האמריקאית לחקר היהדות על תמיכתה בהוצאה לאור של הספר.

לבסוף עלי להודות לבת דודתי שרה (אולה) מרקין ולבעלה מר הרמי מרקין, שניאותו לתמוך בפרסום הספר, כדרך להנצחת זכר אחי וידידם, הפרופסור שלמה ברויאר ז"ל, מלומד וירא שמים, שנפטר השנה לפתע תוך כדי עבודתו הפורייה. תודתי שלוחה לרעייתי, שליוותה בנאמנות את דרכי האקדמאית, ואפשרה לי להקדיש מזמני ללימודים ולמחקר.

Chapter 13. Other Poems Bearing Commencing Recurrent Words	245
Chapter 14. Poems Bearing Recurrent Words at High Frequency	250
(1) Preface 250; (2) The Silluqim of the Qedushta 251; (3) Silluq to Seder Avoda 255; (4) Chain of Piyyutim Concluding Seder Avoda 257; (5) Esteryuta and Piyyutim Elaborating Biblical Chapters 261	
Chapter 15. Poems Set within Framework	265
(1) Preface 265; (2) Tight Frameworks 266; (3) The Tal Composition 271; (4) Loose Frameworks 273; (5) The Nishmatim 276; Annex: The Metrical System in Frame Poems 282	
Part Four. Modern Poems	
Chapter 16. Girdle Poems	285
(1) Preface 285; (2) Primary Forms of Girdle Poems 287; (3) Girdle Poems — General Characteristics 295; (4) Zag'l Forms 298; (5) Proper Girdle Poems 299; (6) Full-fledged Girdle Poems 301; (7) The Reshut 'Shachaq Vekhol Hamon' 305; (8) The Biblical Verse in Girdle Poems 308	
Chapter 17. Poems Composed in Classical Quantitative Metre	309
(1) Introduction 309; (2) The Metres 313; (3) The Geulot 319; (4) Poems Representing the Individual 322; (5) Contents 327; (6) The Tokhachot 330	
Part Five. Monumental Poems	
Chapter 18. Seder Avoda	335
Chapter 19. The Azharot	344
(1) Preface 344; (2) Non-Metrical Azharot 344; (3) Azharot in Quantitative Metre 351	
Chapter 20. Keter Malkhut	359
(1) Preface 359; (2) Definitions 360; (3) Sound Figures 361; (4) Part One 368; (5) Part Two 370; (6) Part Three 376	

Preamble to Zikhronot 122; (6) The Piyyut 'Shedudim Nedudim Tekabets' 124	
Chapter 7. Strophic Poems with Alternating Rhymes	127
(1) Preface 127; (2) Reshut to Seder Avoda 127; (3) A Poem to Teqiot 130; (4) Mi Kamokha 133; (5) Geula 134; (6) Tokhecha 136; (7) Preamble to Mishpatim 139	
Chapter 8. Strophic Poems Based on Focal Words	142
(1) Preface 142; (2) Poems Elaborating Words of a Biblical Verse 146; (3) The Mostag'abs 151; (4) Preambles and Reshuyot based on focal words 153; (5) Summary 156	
Chapter 9. Girdle-like Poems Devoid of Opening Stanza	158
(1) Preface 158; (2) The Geulot 160; (3) Others 164; (4) The Metre 167; (5) The Girdles 171	
Chapter 10. Girdle-like Poems with Opening Stanza	174
(1) Preface 174; (2) The Character of the Gabirolic Selicha 175; (3) Recurrent Words 177; (4) Opening Stanza Functioning as Refrain 179; (5) Metre 181; (6) Stereotypical Formulae 183; (7) Double Rhyme 187; (8) Alternate Rhyme 189; (9) Biblical Girdles 191; (10) Irregular Poems 192; (11) The Lamentation 'Shomron Qol' 193	
Chapter 11. Girdle-like Poems Containing Three Different Rhymes	195
(1) Preface 195; (2) Opening Stanza 196; (3) Primary Patterns 197; (4) Factors Leading to the Formation of the Pattern 202; Annex: Types of Syntactical Parallelism 209	

Part Three. Poems Set within Framework

Chapter 12. Piyyutim Elaborating Words of a Biblical Verse	213
(1) Introduction 213; (2) 'Line and Biblical Verse' 218; (3) Pattern Based on Repetition — Version A 223; (4) Pattern Based on Repetition — Version B 225; (5) Pattern Based on Repetition — Version C 228; (6) Pattern Containing Refrain — Type A 232; (7) Pattern Containing Refrain — Type B 234; (8) Pattern Containing Refrain — Type C 237; (9) The Piyyut 'Ata El Qedem' 240; Annex A: The Version of the Piyyut 'Mi Shalit' 241; Annex B: Examination of the Authorship of the Piyyut 'Ata El Qedem' 243;	

CONTENTS

Preface	11
Introduction	13
(1) General Introduction 13; (2) Interaction between Contents and Form 17; (3) The Method of Investigating Ibn Gabirol's Poetry 19	
Chapter 1. The Formal Components of the Patterns	22
(1) Preface 22; (2) The Line and the Strophe 23; (3) Recurrent Words 26; (4) Metric Schemes 27	
Part One. Poems Founded on Lines	
Chapter 2. Poems Consisting of Single Lines	35
(1) Preface 35; (2) The Patterns 36; (3) Irregular Patterns 40	
Chapter 3. Poems Consisting of Lines Composed of Two Hemistiches	44
(1) Introduction 44; (2) The Piyyutim of the First Section of the Qedushta 46; (3) Meorot 48; (4) Piyyutey Gemar 50; (5) Piyyutim in Rhymed Prose 53; Annex: Comparison between two Vidduyim 60	
Chapter 4. Poems Consisting of Lines Split-Up into Three Segments	62
(1) Preface 62; (2) The Tokhecha 64; (3) The Minor Avoda 69; (4) The Mostag'ab 71; (5) The Selicha 73	
Chapter 5. Poems Consisting of Lines Split-Up into Four Segments	75
(1) Preface 75; (2) The Teqiot 75; (3) Mi Kamokha 83; (4) Meshalesh 88; (5) Epigram-like Poems 91; (6) Poems with Alternating Rhymes 94; (7) Transitory Forms 95	
Part Two. Strophic Poems	
Chapter 6. Strophic Poems Devoid of Refrain	103
(1) Preface 103; (2) The Piyyutim of the First Section of the Qedushta 105; (3) Mi Kamokha 109; (4) Zulat 118; (5)	